

Verkenkend onderzoek naar de implementatie van het veilig, verantwoord, doelgericht en kritisch omgaan met digitale media in het onderwijs bij leerlingen van 8 tot 14 jaar.

Looptijd verkennend project: 1/09/2021 - 31/08/2022

Projectmedewerkers: Els De Letter, Johanna Snoeck, Maaïke Ysebaert

Inhoud

1. Inleiding.....	2
2. Onderzoeksvraag	2
2. Resultaten.....	2
2.1 Begripsomschrijving	2
2.2 Kritisch omgaan met digitale media in de eindtermen en leerplannen	6
2.3 Aanbod bestaand materiaal m.b.t. mediawijsheid	8
2.4 Kritisch omgaan met digitale media op school en in de klas	11
3. Reflectie op de onderzoeksresultaten.....	17
4. Besluit.....	18
5. Bibliografie:	20

1. Inleiding

De leefwereld van kinderen en jongeren in Vlaanderen wordt hoe langer hoe meer beïnvloed door het digitale. Communiceren, informatie opzoeken en verwerken, zich amuseren ... gebeurt voor een groot deel online.

Bijna dagelijks worden we via de pers en nieuwssites geconfronteerd met de gevaren van mediagebruik (fake news, internetfraude, sexting, phishing, online pesten ...) en worden we misleid bij het zoeken naar informatie (clickbaits, framing, complottheorieën ...) en de gevolgen hiervan. Daarom is het noodzakelijk om al in de lagere school te werken rond een mediawijs gebruik van sociale media (Van Hoecke, 2017). Toch wordt sociale media in de lagere school amper gebruikt voor lesdoeleinden (Heymans & Godaert, 2019), waardoor leerlingen ook geen ervaring opdoen in een veilige educatieve context.

In dit verkennend onderzoek (2021-2022) gingen we na hoe er gewerkt wordt aan het kritisch omgaan met digitale media en digitale informatievaardigheden in het lager en het secundair onderwijs bij leerlingen van 8 tot 14 jaar en welke ondersteunings- en professionaliseringsnoden leerkrachten hierbij ervaren.

2. Onderzoeksvraag

De centrale onderzoeksvraag van dit project is 'Hoe kunnen we mediawijsheid bevorderen en verankeren bij leerlingen van 8 tot 14 jaar?'

We wilden hierbij een antwoord krijgen op volgende deelvragen:

- a. Welke eindtermen en leerplandoelen moeten leerlingen bereiken rond mediawijsheid? Is er een goed uitgebouwde leerlijn?
- b. Hoe en door wie wordt mediawijsheid op dit moment opgenomen in lagere en secundaire scholen?
- c. Welk aanbod is er op dit moment om mediawijsheid te bevorderen in de tweede en derde graad lager onderwijs en de eerste graad van het secundair onderwijs?
- d. In welke mate wordt het bestaand materiaal rond mediawijsheid gebruikt door de leerkrachten tweede en derde graad lager onderwijs en de eerste graad van het secundair onderwijs? Hoe ervaren de leerlingen en de leerkrachten dit aanbod?
- e. Welke hiaten zijn er in dit aanbod om de doelen te bereiken?
- f. Welke ondersteuningsnoden hebben leerkrachten om mediawijsheid bij de leerlingen te bevorderen? Welk professionaliseringsaanbod is er nodig?
- g. Welke samenwerkingsmogelijkheden zijn er met externe partners?

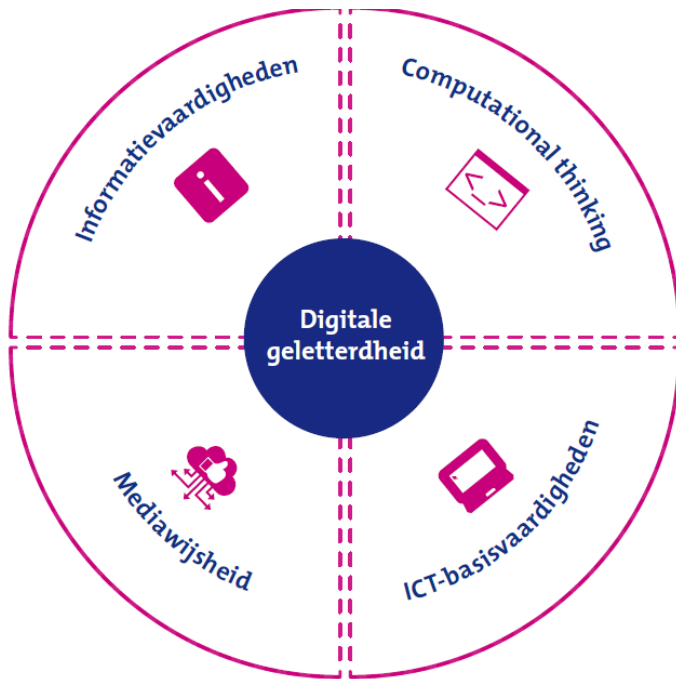
2. Resultaten

2.1 Begripsomschrijving

Voor we de deelvragen konden beantwoorden, moest eerst het begrip 'mediawijsheid' gedefinieerd worden. Er is namelijk een veelheid aan begrippen die nauw met elkaar verwant zijn of elkaar (deels) overlappen: digitale geletterdheid, mediawijsheid, mediavaardigheid, digitale vaardigheden, online geletterdheid ... Hoe verhouden deze begrippen zich tot elkaar?

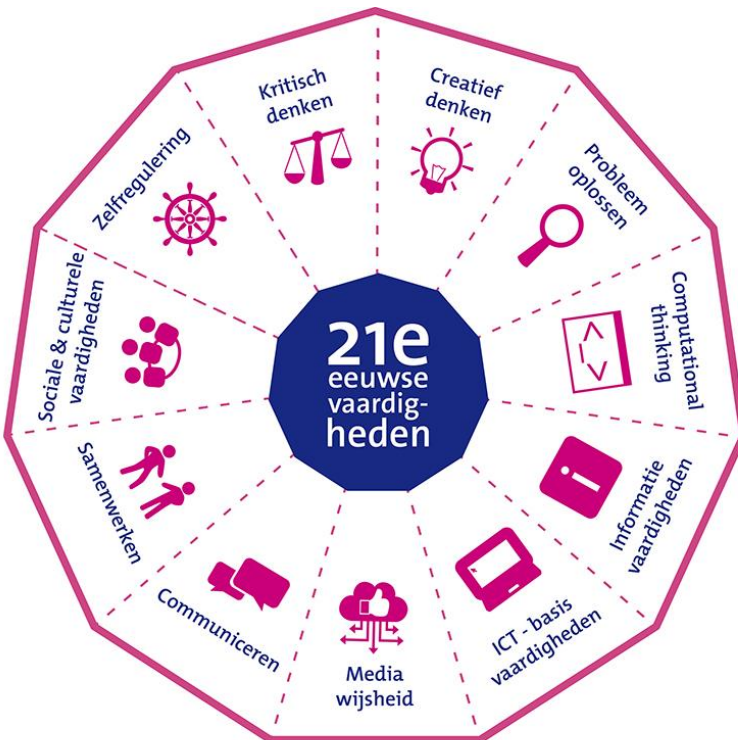
We vonden verscheidene definities voor mediawijsheid.

Kennisnet (Kennisnet, 2021) uit Nederland definieert ‘mediawijsheid’ als ‘de kennis, vaardigheden en mentaliteit die nodig zijn om bewust, kritisch en actief om te gaan met media.’ Mediawijsheid is, volgens Kennisnet, naast ICT-basisvaardigheden, informatievaardigheden en computationeel denken een onderdeel van ‘digitale geletterdheid’. De nadruk wordt hier dus gelegd op ‘media begrijpen’.

(Model Digitale geletterdheid)

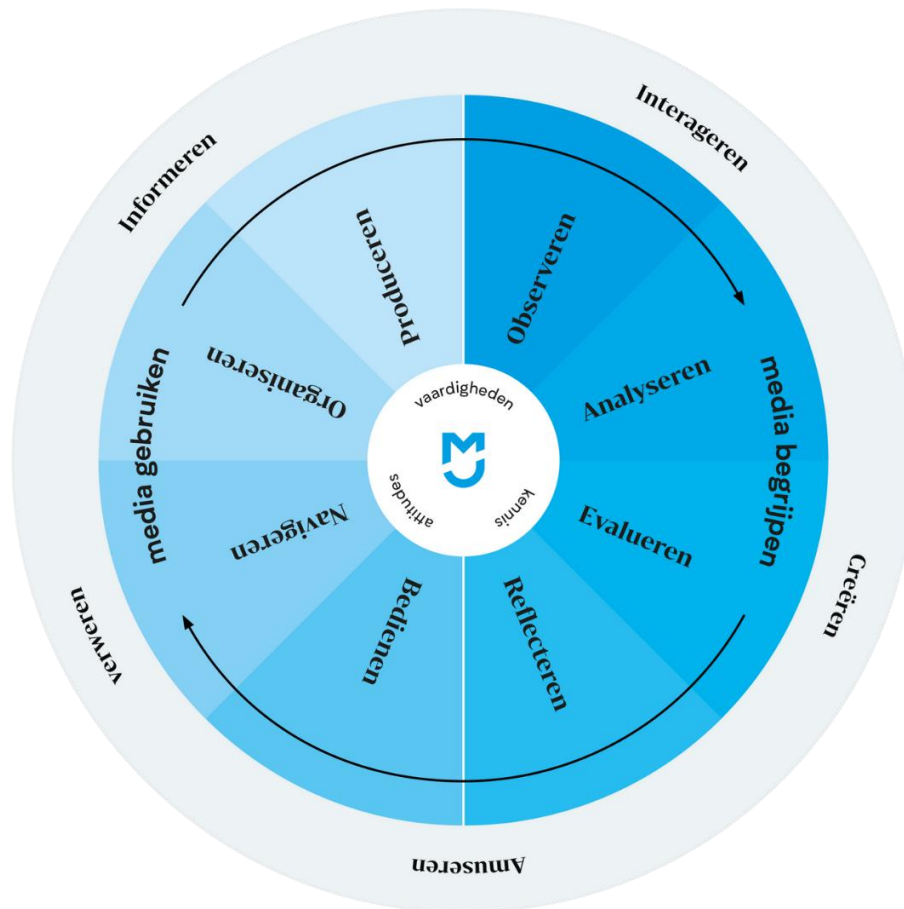
Mediawijsheid wordt ook als afzonderlijke competentie opgenomen in de 21ste eeuw-vaardigheden.

(Model 21ste eeuw vaardigheden)

In de **Conceptnota Mediawijsheid** van de Vlaamse regering (Vlaamse regering, 2012) wordt volgende definitie gehanteerd: ‘Mediawijsheid is het geheel van kennis, vaardigheden en attitudes waarmee burgers zich bewust en kritisch kunnen bewegen in een complexe, veranderende en gemediatiseerde wereld. Het is het vermogen tot een actief en creatief mediagebruik dat gericht is op maatschappelijke participatie.’

Deze definitie wordt ook gehanteerd door de organisatie Mediawijs (Mediawijs, 2022) en geconcretiseerd in het Mediawijs Competentiemodel.

(Mediawijs competentiemodel)

In dit model wordt er onderscheid gemaakt tussen ‘media gebruiken’ en ‘media begrijpen’ en overkoepelt mediawijsheid beide.

Onder ‘media gebruiken’ wordt verstaan: ‘het actief, technisch en creatief omgaan met media. Dat kan gaan van heel eenvoudige taken, zoals een document opslaan of een wachtwoord wijzigen tot complexere acties, zoals een video bewerken of een (basis)website maken.’ Hieronder vallen de subcompetenties: bedienen, navigeren, organiseren en produceren.

‘Media begrijpen’ wordt gedefinieerd als ‘het bewust en kritisch omgaan met media. Dat gaat van inzien wat de (on)mogelijkheden van media zijn en waarvoor ze bedoeld of geschikt zijn, tot je bewust zijn van je eigen mediavaardigheden en die van anderen. Hieronder vallen de subcompetenties: observeren, analyseren, evalueren en reflecteren. (Mediawijs, 2022)

Wanneer we kijken naar de Vlaamse eindtermen en leerplannen zien we in het **decreet voor de eindtermen secundair onderwijs** (Vlaamse regering, 2018) dat bij de sleutelcompetentie 4 ‘Digitale competentie en mediawijsheid’ mediawijsheid echter veeleer gelinkt wordt aan het ‘verantwoord, kritisch en ethisch omgaan met digitale en niet-digitale media en informatie’.

In de leerplannen van de verschillende netten voor het lager onderwijs vinden we eveneens verschillende definiëringen en visies. In het **leerplan van het KOV** plaatsen ze ‘mediawijsheid’ naast mediageletterdheid en mediavaardigheid.

Leeruitkomst

Ik ga op een enthousiaste, zelfredzame en kritische manier om met media en mediacontent.

- Mediawijsheid**
Ik sta open voor en ga wijs om met media.
- Mediageletterdheid**
Ik ben me bewust van de eigenheid van verschillende media en hun toepassingen. Ik zet media creatief en doelgericht in.
- Mediavaardigheid**
Ik gebruik mediamiddelen efficiënt.

(Katholiek Onderwijs Vlaanderen, 2022)

In het GO! daarentegen hanteren ze de definitie van de Conceptnota Mediawijsheid en maken ze wel degelijk onderscheid tussen ‘media begrijpen’ en ‘media gebruiken’. De begrippen komen echter verder niet overeen met deze uit het Mediawijs Competentiemodel.

(GO!, 2022)

Kortom, er is geen eenduidig begrippenkader in het onderwijs wat voor verwarring kan zorgen in de communicatie. De VLOR gaf n.a.v. de Conceptnota Mediawijsheid het advies om de definitie van mediawijsheid nog eens met alle partners grondiger uit te werken en te onderbouwen en suggereert een definitielijst zodat elke partner dezelfde taal spreekt. (VLOR, 2012) Het Instituut voor Media Studies (IMS) pleit in het rapport 'Naar een mediawijs Vlaanderen' ook voor een herijking van de definitie van 'mediawijsheid', ingebed in de Europese en internationale context. (Institute for Media Studies, 2021)

Om verwarring te vermijden kiezen we **in dit onderzoek** niet voor een model en de bijhorende begrippen maar gebruiken steeds omschrijvingen. We beperken ons in dit onderzoek tot **het bewust, veilig, verantwoord en kritisch omgaan met digitale media**, verder genoemd 'kritisch omgaan met digitale media'. Media bedienen (knoppenkennis), organiseren en media produceren behoren niet tot de scope van dit onderzoek.

2.2 Kritisch omgaan met digitale media in de eindtermen en leerplannen

We bekeken de eindtermen en leerplandoelen van de drie grootste netten (GO!, KOV en OVSG) voor zowel het lager onderwijs als de eerste graad van het secundair. We koppelden de leerplandoelen aan de eindtermen en gaven dit weer in een draaitabel.

Hiermee willen we een antwoord bieden op de deelvragen: 'Welke eindtermen en leerplandoelen moeten leerlingen bereiken rond het bewust, veilig, verantwoord en kritisch omgaan met digitale media?' en 'Is er een goed uitgebouwde leerlijn?'.

We stelden het volgende vast:

In de **eindtermen van het lager onderwijs** wordt 'mediawijsheid' niet als dusdanig vermeld maar verwijzen de volgende leergebiedoverschrijdende eindtermen van het domein ICT naar 'kritisch omgaan met digitale media':

- ET ICT 2: De leerlingen gebruiken ICT op een veilige, verantwoorde en doelmatige manier.
- ET ICT 8: De leerlingen kunnen ICT gebruiken om op een veilige, verantwoorde en doelmatige manier te communiceren.
- ET ICT 6: De leerlingen kunnen met behulp van ICT voor hen bestemde digitale informatie opzoeken, verwerken en bewaren.

Daarnaast zijn er nog eindtermen die aansluiten bij kritisch omgaan met media maar waarbij er geen garantie is dat deze ook zullen toegepast worden op digitale bronnen zoals bij

- Sociale vaardigheden (o.a. ET 1.2: *De leerlingen kunnen in omgang met anderen respect en waardering opbrengen*),
- Leren leren (o.a. ET 2: *De leerlingen kunnen op systematische wijze verschillende informatiebronnen op hun niveau zelfstandig gebruiken*).
- Nederlands – lezen de attitude 'Kritische zin', (o.a. ET 3.7: *De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = beoordelen) op basis van, hetzij de eigen mening, hetzij informatie uit andere bronnen, informatie beoordelen die voorkomt in: reclameteksten die rechtstreeks verband houden met hun leefwereld.*)

De eindtermen lager onderwijs komen niet meer tegemoet aan de actuele maatschappelijke noden en ontwikkelingen waarin digitale media een grotere plaats innemen in de leefwereld van de leerlingen. Het kritisch omgaan met digitale media krijgt te weinig aandacht. De eindtermen zijn derhalve aan herziening toe. We kijken dan ook met spanning uit naar de nieuwe eindtermen.

In de leerplannen voor het lager onderwijs van de drie netten (GO!, KOV, OVSG) komt zowel het kritisch omgaan met informatie als digitale informatievaardigheden aan bod, maar de mate van aandacht voor deze doelen is wisselend. In het leerplan ZILL is de leerinhoud soms niet concreet genoeg om te garanderen dat er gewerkt wordt met digitale media en digitale bronnen. Of dit daadwerkelijk gebeurt, hangt bijgevolg af van de school en/of de leerkracht. Zowel in het leerplan van het OVSG als in het leerplan van het GO! wordt specifieke leerinhoud aangehaald waardoor de doelen concreter zijn. Nochtans komen ook daar doelen voor die te veel ruimte laten om te weten of leerkrachten met digitale bronnen en media aan de slag zullen gaan om het doel te bereiken zoals: 'MV-MED-MO-4.11: Media beoordelen en vergelijken' (OVSG) en '7.3.7: Informatie zoeken, beoordelen' (GO!).

Uit het peilingsonderzoek Informatieverwerking en -verwerking met ICT uit 2021 blijkt dat leerlingen uit het zesde leerjaar over het algemeen over voldoende technische vaardigheden beschikken om hun weg te vinden in een online omgeving. ICT op een veilige manier gebruiken (een veilig wachtwoord creëren, veilig omgaan met persoonlijke gegevens ...) is voor veel leerlingen echter een struikelblok. Ook op een sociaal aanvaardbare manier communiceren, het correcte zoekresultaat selecteren en de relevantie van gevonden informatie inschatten blijkt voor veel leerlingen moeilijk. (Steunpunt Toetsontwikkeling en Peilingen, 2021) Hieruit blijkt dat onze onderzoeksvraag 'Hoe kunnen we mediawijsheid bevorderen en verankeren?' zeker relevant is.

In de nieuwe **eindtermen van het secundair onderwijs** zou je kunnen verwachten - vermits ze recenter zijn - dat er voldoende aandacht is voor mediawijsheid.

Doelen van kritisch omgaan met digitale media zijn onder verschillende competentieclusters (sleutelcompetenties) te vinden zoals onder digitale competenties, historisch bewustzijn, leercompetenties, sociale vaardigheden... Er is aandacht voor:

- de invloed van digitale en niet-digitale media
- de aangereikte regels van de digitale wereld
- de mogelijkheden en risico's van eigen en andermans mediagedrag
- geschikte zoekstrategieën
- bronnen en informatie beoordelen op bruikbaarheid, correctheid, betrouwbaarheid

Sommige van bovenstaande competenties zijn nogal vaag en niet alle eindtermen zullen automatisch toegepast worden op digitale media bijvoorbeeld:

- vooroordelen, stereotypen, machtsmisbruik, groepsdruk
- sociale vaardigheden
- eigen mening onderbouwen met betrouwbare info
- info selecteren
- onderzoeksvaardigheden

Ook hier is het dus de individuele leerkracht en/of de school die kiest of dit eveneens toegepast wordt op digitale media.

Aan de transversale leerdoelen (digitale competenties, leercompetenties, sociaal-relatieve competenties ...) moet in de verschillende leergebieden gewerkt worden. In de uitgangspunten van de onderwijsdoelen staat immers 'De eindtermen zijn geformuleerd in functie van de sleutelcompetenties. Deze eindtermen worden niet vastgehaakt aan vakken. Het zijn de schoolbesturen die de verbinding maken tussen de eindtermen en de vakken of vakkenclusters. Daarbij moet het ook duidelijk zijn welke leraar er verantwoordelijk is voor de uitwerking en de realisatie ervan.' (AHOVOKS, 2022)

Als we de **leerplannen** van de verschillende netten bekijken, merken we op dat de doelen rond ‘kritisch omgaan met digitale media’ in het KOV over het algemeen concreter geformuleerd worden dan in het leerplan van het GO! en OVSG, dit in tegenstelling tot wat we vaststelden in het lager onderwijs. Voor de koepels zijn doelen rond ‘media begrijpen’ overkoepelend (in het algemeen funderend leerplan en algemene doelen ‘digitale competentie en mediawijsheid’) waardoor ze verspreid zitten bij verschillende vakgebieden. Er wordt van het schoolteam dus verwacht dat ze duidelijke afspraken maken wie aan welke doelen zal werken en op welke manier (leerlijn en afsprakenkader). Het is een huzarenstuk voor scholen om bij te houden welk vak nu juist aan welke doelen werkt in welk jaar. Hierdoor is het moeilijk na te gaan welke doelen er gerealiseerd worden en/of er systematisch verder gewerkt wordt aan hetzelfde doel. We stellen ons dan ook de vraag of dit daadwerkelijk gebeurt, wie dit opvolgt, of er een duidelijke (leer)lijn inzit en of er rekening gehouden wordt met recente evoluties. In de focusgesprekken (zie 3.2) brengen we dit ter sprake. Volgens de peiling ‘Kritisch denken, mediawijsheid en problemen oplossen’ die in 2021 afgenomen werd bij leerlingen in de derde graad in het secundair onderwijs, blijkt dat in de meeste scholen alle leerkrachten verantwoordelijk zijn voor deze vakoverschrijdende eindtermen (kritisch denken: 81%; problemen oplossen: 74%; mediawijsheid: 59%). In telkens ongeveer de helft van de scholen komen de eindtermen kritisch denken, mediawijsheid en problemen oplossen aan bod in vakgebonden werkgroepen maar een aanzienlijk deel van de scholen heeft geen werkgroep waarin gewerkt wordt rond deze eindtermen (kritisch denken: 47%; problemen oplossen: 41%; mediawijsheid: 38%). (Steunpunt toetsontwikkeling en peilingen, 2021)

Daarenboven vindt bijna 30% van de scholen kritisch denken, probleemoplossend denken en mediawijsheid in beperkte mate of helemaal niet belangrijk hoewel mediawijsheid door elke leerkracht onderwezen moet worden. (Steunpunt toetsontwikkeling en peilingen, 2021)

In het KOV heeft men ervoor geopteerd om een nieuw vak te introduceren ‘Mens en samenleving’ waar doelen i.v.m. ‘media gebruiken’ aan bod komen naast sociale vaardigheden, vooroordelen en stereotypen, pesten, mening baseren op betrouwbare info (=verdieping). Zoals eerder aangehaald kan je bij heel wat van deze opgesomde onderwerpen, waaronder ook informatievaardigheden, als school en leerkracht dus kiezen of je dit digitaal behandelt of niet. Zo beslist dus eigenlijk de leerkracht hoe vaak er aan het kritisch omgaan met digitale media gewerkt wordt.

Als we de leerplannen van de keuze-opties bekijken, komt media begrijpen het meest uitgebreid aan bod in ‘economie en organisatie’ (A-stroom) en de ‘opstroomoptie’ in de B-stroom. Leerlingen met een andere keuze-optie werken aanzienlijk minder aan het kritisch omgaan met digitale media.

2.3 Aanbod bestaand materiaal m.b.t. mediawijsheid

Voor de deelvraag ‘Welk aanbod is er op dit moment om mediawijsheid te bevorderen in de tweede en derde graad lager onderwijs en de eerste graad van het secundair onderwijs?’ bekeken we het aanbod aan materiaal voor leerkrachten en leerlingen m.b.t. kritisch omgaan met digitale media nl: handleidingen en werkmateriaal van bestaande methodes, spelmateriaal, didactisch materiaal van organisaties of andere aanbieders.

2.3.1 Handleidingen bestaande methodes

Veel leerkrachten gebruiken een (leer)werkboek met handleiding voor de lessen van de verschillende leergebieden. We vroegen ons af in welke mate mediawijsheid hierin aan bod komt.

Daarom bekeken we grondig enkele handleidingen om de vraag te beantwoorden ‘Hoe wordt er gewerkt aan kritisch omgaan met digitale media in de handleidingen?’

Voor het lager onderwijs:

- Taalmethode (Talent 3 -4-5-6)
- 3 WO-methodes (Op verkenning 5 - 6, Wouw 3-4-5-6, Wereldkanjers 4-5-6)

Uit onze bevindingen viel op dat de leerlingen af en toe informatie opzoeken op het internet. Soms worden er websites opgegeven maar vaak zoeken de leerlingen vrij op het net. Er wordt zelden stilgestaan bij trefwoorden bijvoorbeeld door deze samen te zoeken en te bespreken. Sporadisch wordt er als tip meegegeven welke trefwoorden je als leerkracht kan geven aan de leerlingen. De zoekresultaten worden niet kritisch besproken. Er wordt weinig tot niet doelgericht gewerkt aan en er is geen opbouw of (leer)lijn in het aanleren van **digitale informatievaardigheden**, noch aan het stilstaan bij de **betrouwbaarheid van informatie**.

Het leren **veilig, verantwoord, doelgericht en kritisch omgaan met media** komt in elke methode gericht aan bod in een aparte les waarin stilgestaan wordt bij sociale media, privacy, profiel maken ... maar er is geen implementatie en integratie in andere lessen. Of dit gebeurt hangt dus voornamelijk af van de leerkracht zelf.

Kritisch kijken naar reclame wordt toegepast op papieren reclame of reclamespot. Reclame op websites, in games en op sociale media komen weinig tot niet aan bod. Ook de invloed van influencers wordt niet aangehaald.

Voor het secundair onderwijs:

- Methodes specifiek voor ICT: Connect IT (Averbode), Chips en cookies (Die Keure)
- Methodes voor Geschiedenis: (Die Keure)
- Methodes voor Mens en samenleving voor de A-stroom: HUB (Die Keure) , Life Like (Plantyn), MIKS (Van In)
- Methodes voor Nederlands Frappant 1 – 2 + vademecum (Pelckmans)
- Methodes voor Project Algemene vakken: Mavo & ik 1 - 2 (Van in), LEF! (Plantyn)

Veilig, verantwoord, doelgericht en kritisch omgaan met digitale media en digitale informatievaardigheden wordt verspreid over verschillende leergebieden. Wanneer een school methodes van verschillende uitgeverijen volgt voor verschillende leergebieden, kan de aanpak van deze doelen verschillen van vak tot vak.

We stelden bij de analyse het volgende vast:

- Zelfs binnen dezelfde methode is een leerlijn i.v.m. **digitale informatievaardigheden** vaak niet aanwezig. Zo moeten de leerlingen al in verschillende hoofdstukken zaken opzoeken op internet, maar komt pas veel later aan bod wat goede trefwoorden zijn en hoe je kan bepalen of bronnen betrouwbaar zijn. Soms komt dit zelfs niet aan bod of wordt dit in de handleiding voor de leerkracht meegegeven als ‘extra’. Om leerlingen doelgericht met media te leren omgaan, lijkt dit eerder noodzakelijk. Opdrachten zoals ‘zoek op het internet’, ‘surf naar een zoekpagina op het internet’, en ‘zoek een passend fragment’ ... komen vaak voor, zonder verdere kadering. Er is, volgens ons, nood aan een generieke aanpak van digitale informatievaardigheden.
- Bij de thema’s waar leerlingen iets moeten opzoeken, wordt in de handleiding steeds verwezen naar eindtermen en leerplandoelen zoals ‘leerlingen gebruiken een geschikte zoekstrategie’, maar daar wordt in het lesverloop niet doelgericht aan gewerkt.
- **Mediawijze** thema’s zijn vaak verspreid over verschillende hoofdstukken waardoor het geregeld aan bod komt. Er is aandacht voor verschillende termen zoals phishing, grooming, skimming, cookies ...

- Oplossingen worden vaak weinig concreet gemaakt vb. verwijder cookies of check je privacy-instellingen. Hoe je dat doet, wordt niet aangehaald.
- Mediawijsheid omvat zeer veel en je hebt expertise over veel verschillende thema's nodig. Dit is niet altijd aanwezig, zo zijn er verschillende handleidingen die aan victim blaming doen als het over sexting gaat of zelfs verkeerde termen gebruiken.

We stellen ons ook de vraag of de handleidingen en methodes vlot genoeg kunnen inspelen op de snelheid waarmee sociale media verandert. Het feit dat er veelal ook gewerkt wordt met een digitaal portaal, biedt wel mogelijkheden.

2.3.2 Spelmateriaal

Naast de methodes van uitgeverijen, bekeken we ook het aanbod aan fysiek spel materiaal. We bekeken de volgende spellen:

- AMAI! (2020, Brightlab)
- Jungle Web (2014 , Child Focus)
- Feit of Fictie (D&G)
- Critical Thinking (Learning Resources)
- Mediajungle (Digimant)
- Fake News (2019, Breaking games)
- Publiville (2018, HoGent &UGent & Mediawijs)
- MediJAPraat (2018 , Pica)
- FF Offline! (2018 , Doornbos)
- Mediavaardig (2019 , Spelpartners)
- CASPAR Game (Villa crossmedia)

Onze bevindingen:

- Van bovenstaande spellen zijn er volgens ons een viertal spellen met voldoende educatieve waarde, toch worden ze allen voorgesteld als bruikbaar in een onderwijscontext.
- Bij de spellen met vragenkaartjes vonden we heel wat goede vragen maar er zijn vaak geen antwoorden voorzien. Sporadisch kan wel het antwoord of meer info geraadpleegd worden via een QR-code. Deze spellen kunnen dus eerder gebruikt worden om het gesprek op gang te brengen dan als een afgeronde activiteit. Er is nadien een klassikale duiding en bespreking nodig. Het spel is dus eerder van nut om het item bespreekbaar te maken en leerlingen te doen nadenken of hun mening te geven en ervaringen te delen.
- Bij sommige spellen zijn de vragen gedateerd, wat niet verbazend is in een snel veranderende context.

2.3.3 Ander educatief materiaal

We bekeken verscheidene educatieve pakketten, werkbundels, digitale spellen, filmpjes ... van verschillende aanbieders. We koppelden het materiaal telkens aan leerplandoelen en eindtermen en inventariseerden de thema's die aan bod kwamen. Zo komen we op het spoor van hiaten.

Er is veel materiaal te vinden over cyberpesten, sexting en een veilig wachtwoord. In veel mindere mate werd er materiaal gevonden over informatie opzoeken, analyseren en beoordelen.

De meeste educatieve pakketten en werkbundels stellen een onderwerp centraal waaraan vaak de leerplandoelen en/of de eindtermen gekoppeld worden. Dit betreft veelal transversale eindtermen waardoor

vakleerkrachten (in het SO) zich minder aangesproken voelen. Eveneens is het minder evident om er concreet mee aan de slag te gaan, gezien de ruime leeftijdscategorie waartoe ze zich vaak richten.

Bij vele digitale spellen overheerst het spelelement op het doelgericht werken aan een vaardigheid. Een betere samenhang tussen de twee zou mooi zijn.

2.4 Kritisch omgaan met digitale media op school en in de klas

Deelvragen waarop we een antwoord zochten:

- Hoe en door wie wordt mediawijsheid op dit moment opgenomen in lagere en secundaire scholen?
- In welke mate wordt het bestaand materiaal rond mediawijsheid gebruikt door de leerkrachten tweede en derde graad lager onderwijs en de eerste graad van het secundair onderwijs? Hoe ervaren de leerlingen en de leerkrachten dit aanbod?
- Welke ondersteuningsnaden hebben leerkrachten om mediawijsheid bij de leerlingen te bevorderen? Welk professionaliseringsaanbod is er nodig?

Hierop probeerden we een antwoord te krijgen door enerzijds **een schriftelijke bevraging** en door anderzijds op enkele items uit de brede bevraging dieper in te gaan in **focusgesprekken en diepte-interviews** met leerkrachten en ICT-coördinatoren. Met leerlingen hebben we geen gesprekken kunnen voeren om te weten te komen hoe zij het gebruikte materiaal ervaren. Dit was organisatorisch niet haalbaar.

De schriftelijke bevraging werd online via verschillende kanalen verspreid en ingevuld door

- 94 leerkrachten lager onderwijs
- 55 leerkrachten uit de eerste graad van het secundair onderwijs
- 3 ICT-coördinatoren

De deelname van leerkrachten was enerzijds een individuele invulling van de bevraging, anderzijds namen ook volledige schoolteams deel. Deze scholen kregen nadien ook een analyse van kritisch omgaan met digitale media op hun school. Vermits de oproep in dit geval vaak vanuit de ICT-coördinator gebeurde, worden enkele vragen anders beantwoord bv. naar de aanwezigheid van een mediacoach of aanspreekpunt mediawijsheid. Daarom maken we in onderstaande tabellen met resultaten soms een onderscheid tussen de individuele resultaten of leerkrachten vanuit de schoolbevraging.

2.4.1 Resultaten brede bevraging

- **Mediawijsheidsbeleid op school:**
 - o Lager onderwijs:
 - Ongeveer een derde van de leerkrachten geeft aan dat er geen leerlijn is en bijna de helft geeft aan dat er geen afspraken zijn rond mediawijsheid op de school of weet het niet.
 - De meerderheid van de deelnemers geeft aan dat zij momenteel een mediacoach of aanspreekpunt mediawijsheid hebben binnen hun school.
 - o Secundair onderwijs:
 - Ongeveer 1/3 van de leerkrachten heeft geen weet van afspraken op school, 1/4 van de leerkrachten geeft aan dat er geen afspraken zijn.

	LO	SO
afspraken over mediawijsheid op de school	30% <u>geen</u> 16% <u>weet het niet</u>	25% <u>geen</u> 33% <u>weet het niet</u>
mediacoach of aanspreekpunt mediawijsheid op de school	56% <u>geen</u> / 33% met <u>schoolbevraging</u> 4% <u>weet het niet</u>	53% <u>geen</u> 15% <u>weet het niet</u>

- **Werken aan digitale informatievaardigheden (i.h.b. ‘zoeken en navigeren op internet):**

	LO	SO
werkt eraan	33% <u>zeer geregeld</u> 12% <u>niet</u>	27% <u>zeer geregeld</u> 10% <u>niet</u>
voelt zich zeker om hieraan te werken	45% <u>tweede graad</u> 58% <u>derde graad</u>	38% <u>eerste graad</u>
geen of weinig zicht hebben op de vaardigheden van de leerlingen	70% <u>tweede graad</u> 43% <u>derde graad</u>	78% <u>eerste graad</u>
geeft een kader mee om de betrouwbaarheid van een website te beoordelen	11% <u>tweede graad</u> 10% <u>derde graad</u>	18% <u>eerste graad</u>

- Lager onderwijs:
 - Eén derde van de bevroegden geeft aan zeer geregeld aan informatievaardigheden te werken, 36% werkt hier af en toe aan.
 - Er is een evolutie binnen de verschillende graden: Leraren uit de eerste graad werken hier zelden tot niet aan, leraren in de tweede graad af en toe en leraren uit de derde graad werken hier zeer geregeld aan.
 - Het zoeken op internet wordt op diverse manieren aangepakt: trefwoorden meegeven, trefwoorden zelf laten bedenken, op beveiligde sites zoeken, een kader voor de betrouwbaarheid meegeven... maar hier zit geen opbouw in. Vaak worden de leerlingen in een beveiligde omgeving vrij gelaten om zaken op het internet te zoeken.
 - Ongeveer de helft van de leerkrachten voelt zich zeer geregeld competent bij het aanleren van digitale informatievaardigheden. De andere helft slechts af en toe of zelden. Het valt op dat leerkrachten uit de derde graad zich zekerder voelen, dan leerkrachten uit de eerste of tweede graad.
 - Het merendeel van de leerkrachten van de derde graad geeft aan een beetje zicht te hebben op de vaardigheden van hun eigen leerlingen m.b.t. het zoeken en navigeren op het internet. Leerkrachten van de derde graad hebben hier meer zicht op dan leerkrachten van de eerste en tweede graad.
- Secundair onderwijs
 - De meeste deelnemers geven aan dat ze hier af en toe tot zeer geregeld aan werken. We weten hiermee niet hoe ze hieraan werken en hoe diepgaand dit is.

- Het valt op dat een minderheid van de leerkrachten met ‘een kader’ werkt, wat wel een zeer efficiënte manier van werken is. De meerderheid laat leerlingen vrij zoeken op het internet. We weten natuurlijk niet of daar voorafgaand een algemene les rond gegeven werd.
- Minder dan de helft van de leerkrachten voelt zichzelf voldoende zeker over ‘het zoeken en navigeren op internet’.
- De overgrote meerderheid van de leerkrachten heeft amper zicht op de digitale vaardigheden van hun leerlingen m.b.t. zoeken en navigeren op het internet.

- **Media begrijpen: Werken aan veilig, kritisch en bewust omgaan met digitale media**

	LO	SO
werkt eraan	26% <u>zeer geregeld</u> 7% <u>niet</u>	11% <u>zeer geregeld</u> 11% <u>niet</u>
wanneer?		
• als de kans zich voordoet	40%	37%
• In gerichte afzonderlijke lessen	23%	16%
• zit verwerkt in de lessen	25%	41%
geen leerlijn of afspraken	32%	32%
voelt zich zeker om hieraan te werken	38% <u>tweede graad</u> 38% <u>derde graad</u>	34% <u>eerste graad</u>
geen of weinig zicht hebben op de vaardigheden van de leerlingen	80% <u>tweede graad</u> 64% <u>derde graad</u>	86% <u>eerste graad</u>

- Lager onderwijs:
 - Slechts 26% van de leerkrachten werkt hier geregeld aan.
 - Het valt op dat er vooral in de derde graad op meerdere momenten doorheen het jaar aan gewerkt wordt en het ook geïntegreerd in de lessen wordt aangepakt. Maar meestal komt dit voor wanneer de kans zich voordoet in de les.
 - 1/3 van de leerkrachten volgt de leerlijn van de leerplannen; 1/3 de leerlijn van de school en 1/3 volgt geen leerlijn. Slechts enkelen geven aan de leerlijn van Mediawijs te volgen.
 - De meeste leerkrachten gebruiken eigen lesmateriaal. ‘De schaal van M’ (Mediawijs) wordt ook geregeld aangehaald.
 - Minder dan de helft van de leerkrachten voelt zich zeker bij het werken aan veilig, kritisch en bewust omgaan met digitale media.
 - Het merendeel van de leerkrachten heeft geen zicht op de vaardigheden van de leerlingen.
- Secundair onderwijs:
 - Slechts 1/10 van de respondenten werkt hier zeer geregeld aan, gelukkig werkt ongeveer de helft hier wel af en toe aan. Toch is er ook bijna 40% van de respondenten die aangeven hier nooit of maar zelden aan te werken. Hier kan ook het vak dat gegeven wordt een rol spelen.
 - Minder dan de helft van de leerkrachten voelt zich geregeld zeker over dit onderwerp.
 - Slechts een klein percentage van de leerkrachten heeft zicht op de vaardigheden van de leerlingen.
 - Iets minder dan de helft van de leerkrachten volgt de leerlijn van de leerplannen. 1/3 volgt geen leerlijn.
 -

- **Zicht op het aanbod van materiaal**

- Lager onderwijs:
 - Iedereen geeft duidelijk aan dat uitgewerkte lessen en materialen echt helpen bij het werken aan 'bewust, veilig en kritisch omgaan met digitale media'.
 - Het merendeel van de leerkrachten (36%) vindt het bestaande aanbod aan materialen te beperkt. Het zou ook kunnen dat deze leerkrachten geen zicht hebben op het bestaande aanbod. Een deel van de leerkrachten gaf aan het aanbod niet te kennen. De leerkrachten die zeiden dat er voldoende aanbod is, geven vaak aan dat het moeilijk te vinden is en wel wat zoekwerk vergt.

Aanbod van materiaal	LO	SO
er is voldoende aanbod	18%	24%
geen zicht op het aanbod	25%	32%
het <u>aanbod is te beperkt</u>	36%	20%
niet op niveau van de leerlingen	16%	16%
de kwaliteit is onvoldoende	7%	2%

2.4.2 Besluit brede bevraging

- Er zijn vaak geen afspraken over het kritisch omgaan met digitale media op de school.
- Een mediacoach of aanspreekpunt mediawijsheid is in een aanzienlijk deel van de scholen niet aanwezig.
- Er is dikwijls geen leerlijn over het zoeken en navigeren op het internet waardoor de aanpak tussen leerkrachten kan verschillen en niet steeds logisch is.
- De leerkrachten hebben vaak geen zicht op de vaardigheden van de leerlingen.
- Het aanbod aan materiaal is onvoldoende bekend of het is moeilijk te vinden. Sommige leerkrachten vinden het aanbod te beperkt.
- Er is behoefte aan een overzicht van uitgewerkte lessen en materialen, gerangschikt op leerdoelen en/of leerjaar.

2.4.3 Resultaten focusgesprekken

Daarnaast voerden we volgende **focusgesprekken en diepte-interviews** om een beter zicht te krijgen op de resultaten uit de bevraging.

- Focusgesprek leerkrachten lager onderwijs (4 participanten)
- Diepte-interviews leerkrachten secundair onderwijs (2 participanten)
- Focusgesprek ICT-coördinatoren (3 participanten)

2.4.3.1 voor het lager onderwijs

Vaststellingen:

- Er moet vanaf de kleuterklas aan 'mediawijsheid' gewerkt worden en niet enkel vanaf de derde graad lager onderwijs.
- Er is te weinig zicht op de kennis en vaardigheden van de leerlingen.
- De thuissituatie speelt vaak een belangrijke rol. De aanpak van de ouders is vaak niet in lijn met deze van de school. Sommige ouders zijn moeilijk te bereiken. De digitale activiteiten van kinderen worden vaak niet opgevolgd.
- Er is geen systematische aanpak (leerlijn of inhoudelijke afspraken). De uitgewerkte leerlijn van Mediawijs is helaas niet zo bekend bij leerkrachten.
- De verwoording in de leerplannen is vaak abstract en te vaag of de leeftijd is te ruim. Op die manier moet dit nog vertaald worden naar de leerkrachten toe waardoor dit voor verwarring zorgt.
- Leerkrachten vinden hun weg niet in het aanbod aan materialen. Het vergt ook veel tijd en energie om dit allemaal te bekijken. Als ICT-leerkracht stel je best af en toe materiaal voor of geef je een les samen met de leerkracht. Ook de integratie in andere lessen moet getoond worden zodat het niet bij die ene les blijft.
- Leerkrachten laten leerlingen vaak zonder instructies op het internet.
- Kritisch omgaan met bronnen komt weinig aan bod, eerder sporadisch wanneer de kans zich voordoet.
- Kennis en vaardigheden ontbreken vaak. Leerkrachten weten niet altijd wat het 'bewust, veilig en kritisch omgaan met digitale media' inhoudt. Ze zijn zelf ook niet vaak bezig met betrouwbaarheid. Jonge leerkrachten overschatten zichzelf vaak als het over het kritisch omgaan met sociale media gaat.
- Materialen moeten modulair zijn en geen volledig pakket, zodat scholen kunnen beslissen wat best past bij hun publiek en hun ontwikkeling.
- Inzetten op concepten en gedrag is veel belangrijker dan op tools. Deze laatste veranderen immers snel.

Behoeften:

- Duidelijke inhoudelijke afspraken (leerlijn). Er moet een handleiding zijn voor leerkrachten hoe je o.a. doelgericht werkt aan digitale informatievaardigheden, aan het bewust, veilig en kritisch omgaan met digitale media... Leerkrachten willen duidelijkheid.
- Implementatiestrategie voor de leerlijn: Als deze niet ingebed is in de handleiding, dan wordt er niet systematisch en doelgericht aan gewerkt.
- Er is ook professionalisering nodig voor leerkrachten.
- Meer zicht krijgen op de vaardigheden van de leerlingen. Er is nood aan een evaluatie- en opvolgingsinstrument gekoppeld aan de leerlijn.
- Een tool om een mediawijsheidsbeleid op te maken.
- Een website met het bestaande materiaal gestructureerd per leerjaar, onderwerp en de doelen.
- Voorbeelden voor leerkrachten hoe ze hieraan kunnen werken.
- De ouders bewust maken van mediawijsheid.

2.4.3.1 voor secundair onderwijs:

Vaststellingen:

- Er is geen leerlijn.
- Er is geen uniforme aanpak bij de verschillende leermethoden waardoor leerlingen niet meer weten wat te gebruiken. Leerkrachten zitten vaak op eilandjes.
- Leerkrachten zijn vaak zelf niet genoeg opgeleid.
- Overbevraging van de leerkrachten: continu nieuwe zaken die ze moeten implementeren waarbij er geen tijd is om zich hierin te verdiepen en zich dat eigen te maken.
- Het aanbod is niet gekend.
- De digitale mogelijkheden zijn eindeloos, enige wegwijs is nodig.
- Vele digitale opties zijn betalend. De financiële situatie van een school, evenals de visie van de directeur, bepaalt dus mee hoezeer er ingezet kan worden op mediawijsheid.

Behoeften:

- Professionalisering voor leerkrachten.
- Afspraken binnen de school: stappenplannen, uniforme aanpak van bepaalde vaardigheden
- Een uniforme geheugenkaart voor de leerlingen met aandachtspunten bv: presentatiekaart, verslagkaart, vlogkaart, informatie opzoeken ...

2.4.4 *Besluit bevraging en focusgesprekken*

Er zijn zowel in het lager als in het secundair onderwijs (eerste graad) volgende **noden**:

- duidelijke inhoudelijke afspraken en/of een leerlijn
- een meer uniforme en doelgerichte aanpak voor het aanleren van de vaardigheden m.b.t zoeken en navigeren op het internet en bewust en kritisch omgaan met (digitale) bronnen
- een gestructureerde ontsluiting van het aanbod materiaal
- een tool om zicht te krijgen op de vaardigheden van de leerlingen en om deze op te volgen
- professionalisering voor leerkrachten, good practices
- implementatie van de leerlijn en het aanleren van vaardigheden in de handleiding

3. Reflectie op de onderzoeksresultaten

Plaats van mediawijsheid in het curriculum in het lager onderwijs

Komt duidelijk aan bod in de leerplannen maar het krijgt te weinig aandacht in de klas. Oorzaak kan misschien zijn dat het niet in de gebruikte handleidingen zit waardoor het er bijgenomen moet worden. Er bestaat heel wat aanvullend materiaal maar het is niet voldoende gekend bij de leerkrachten.

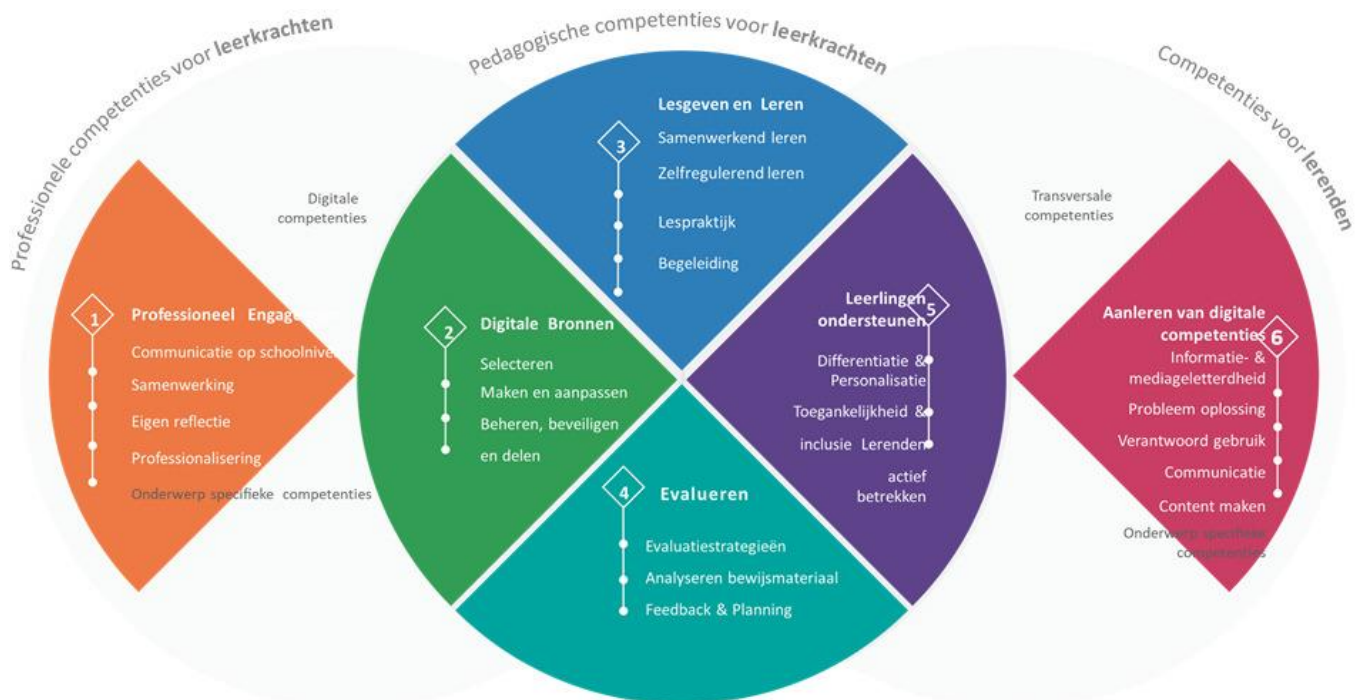
Daardoor is het sterk afhankelijk van de leerkracht of er gewerkt wordt aan het kritisch omgaan met digitale media. Als deze zich ook niet zo competent voelt, wordt dit weinig behandeld.

Plaats van mediawijsheid in het curriculum in het secundair onderwijs

In het secundair onderwijs moet aan de transversale leerdoelen (digitale competenties, leercompetenties, sociaalrelationele competenties ...) in de verschillende leergebieden gewerkt worden. Dit vergt een goede afstemming en afspraken tussen de leerkrachten van verschillende leergebieden over de inhoud en aanpak. Dit legt dus een grote verantwoordelijkheid bij de scholen. Uit onze bevraging blijkt dat dit niet makkelijk is.

De digitale competenties van de leerkrachten

Met de Digisprong doet de overheid in eerste instantie inspanningen om te investeren in infrastructuur. De overheid mag er echter niet van uitgaan dat het probleem enkel te maken heeft met het al dan niet hebben van een computer. De digitale competenties bij de kinderen zijn zeer heterogeen, hetzelfde geldt voor de competenties bij de leerkrachten. De digitale competenties voor leerkrachten werden vastgelegd in een Europees referentiekader. (Europese commissie, 2022)

Als van alle leerkrachten verwacht wordt dat ze mediawijsheid integreren in hun lessen, is er uitgebreide nascholing nodig. Volgens het TALIS-onderzoek ervaren leraren in zowel het lager als het secundair onderwijs een hoge nood aan professionele ontwikkelingsactiviteiten over ICT-vaardigheden en methoden voor geïndividualiseerd leren' (Van Droogenbroeck, 2019)

Het DigCompEdu kader beschrijft **24 competenties voor leerkrachten, georganiseerd in 6 gebieden**. De focus ligt niet op technische vaardigheden. Het kader is vooral bedoeld om in detail te beschrijven hoe digitale technologieën kunnen worden gebruikt om onderwijs en vorming te verbeteren en te innoveren. Wat er van leerkrachten verwacht wordt, is best uitgebreid.

Domein 1 focust op professionele omgeving;

Domein 2 focust op gebruiken, vinden, creëren en delen van digitaal lesmateriaal;

Domein 3 focust op gebruik van digitale tools voor leren en lesgeven;

Domein 4 focust op digitaal toetsen en evalueren;

Domein 5 focust op gebruik van digitale technologieën voor de ondersteuning van leerlingen;

Domein 6 focust op aanleren van digitale competenties van leerlingen. (Redecker, 2017)

Volgens het advies van de VLOR is een professionalisering van schoolteams m.b.t. digitale geletterdheid hoognodig en zelfs een plicht om kritisch te blijven kijken naar digitalisering. De overheid moet deze professionalisering faciliteren zowel voor leraren, leidinggevenden als ICT-coördinatoren bv. door hiervoor tijd en ruimte te voorzien in de opdracht. Het Kenniscentrum Digisprong zal in het tweejarige project 'Digitale transformatie in het Vlaams onderwijs: hervorming van de ICT-teams in scholen' het ICT-beleid op scholen onderzoeken, met de klemtoon op het profiel en de competenties van ICT-coördinatoren in de hoop dat het resultaat de scholen kan ondersteunen.' (VLOR, 2022)

Kenniscentrum Digisprong ontwikkelde - op basis van de SELFIEforTEACHERS - de tool Digisnap. Dit is een gratis zelfreflectietool. De tool peilt naar de ICT-competenties van elke leraar en is geënt op het DigCompEdu Framework. Elke reflectievraag vertrekt vanuit een competentie en bevraagt de mate van toepassing door de leerkracht. Er worden in 2023-2024 ook 'Bootcamps' georganiseerd voor schoolteams waarbij - na afname en analyse van de digisnap - de scholen uit het professionaliseringsaanbod 5 workshops voor het hele schoolteam kiezen.

4. Besluit

Mediawijsheid en aanverwante begrippen blijken als begrip niet zo duidelijk voor de verschillende onderwijsactoren. We kunnen besluiten dat er zowel in het lager als in het secundair onderwijs niet geregeld en doelgericht genoeg gewerkt wordt aan het kritisch omgaan met digitale media en digitale informatievaardigheden. Er is meestal geen leerlijn of beleid hieromtrent. De leerplandoelen en eindtermen zijn vaak niet concreet verwoord. Om de leerlingen de competenties te laten bereiken, is er meer nodig dan wat nu gebeurt. Er moet op verschillende vlakken gewerkt worden willen we daadwerkelijk een verandering in het onderwijs realiseren en de leerlingen voorbereiden op de digitale maatschappij.

In de infographic worden de belangrijkste resultaten visueel weergegeven.

Hoe mediawijs is ons onderwijs?

Verkendend onderzoek naar de implementatie van het **veilig, verantwoord, doelgericht en kritisch omgaan met digitale media** in het onderwijs bij leerlingen van **8 tot 14 jaar**.

Onderzoek educatief materiaal

In het **zich snel ontwikkelend** domein van digitale media

- zijn leerplannen, eindtermen en methodes vaak **niet up-to-date**
- zijn de kennis, vaardigheden en attitudes van de leerkracht **bepalend** voor hoe vaak en grondig hieraan gewerkt wordt
- is er geen **duidelijke leerlijn**
- is er **zoveel materiaal** dat je door het bos de bomen niet ziet
- passen lespakketten zich het snelst aan, maar die:
 - zijn vaak gericht op een **brede leeftijdscategorie**
 - zijn dikwijls **niet gekoppeld** aan een vak

Bevraging leerkrachten *

3,3 op 10
voelt zich **zeker** om hierrond te werken

3,3 op 10
werkt aan **informatievaardigheden** in de klas

2 op 10
geeft **kader** om de betrouwbaarheid te beoordelen

2 op 10
heeft zicht op **vaardigheden** leerlingen

5 op 10
heeft **schoolafspraken** rond mediawijsheid

*bij 152 leerkrachten

Er is nood aan...

een duidelijke leerlijn met goede afspraken

professionalisering

een (toetsings)instrument om zicht te krijgen op de vaardigheden van leerlingen

een digitaal archief van mediawijs materiaal met handige zoekfunctie

meer integratie in methodes

Graag meer weten of nood aan ondersteuning?

<https://www.arteveldehogeschool.be/projecten/hoewmediawijs-ons-onderwijs>

5. Bibliografie:

- AHOVOKS. (2022). *Uitgangspunten*. Opgehaald van Onderwijsdoelen: <https://onderwijsdoelen.be/uitgangspunten/4647>
- De Vries, H., Dijkstra, M., & Kuhlman, P. (1988). Self-efficacy: the third factor besides attitude and subjective norm as a predictor of behavioural intentions. *Health Education Research*, 273-282.
- Europese commissie. (2022). *Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu)*. Opgehaald van EU Science Hub: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcompedu_en
- GO! (2022, 05 05). *Leerplan Media*. Opgehaald van GO! Prof. Pedagogische begeleiding, leerplannen en nascholing. Leerplannen.: <https://pro.g-o.be/pedagogische-begeleiding-leerplannen-nascholing/leerplannen/leerplannen-bao/media>
- Institute for Media Studies. (2021). *Naar een mediawijs Vlaanderen*. Leuven: Departement Cultuur, Jeugd & Media van de Vlaamse Overheid.
- Katholiek Onderwijs Vlaanderen. (2022, 05 05). *Mediakundige ontwikkeling*. Opgehaald van ZILL Katholiek onderwijs Vlaanderen: <https://zill.katholiekonderwijs.vlaanderen#!/leerinhoud/ME/mw/meer>
- Kennisnet. (2021). *Handboek digitale geletterdheid*. Zoetermeer, Nederland.
- Mediawijs. (2021). *Ontdek de Leerlijn Mediawijsheid*. Opgehaald van www.Mediawijs.be: https://assets.mediawijs.be/2021-09/mediawijs_leerlijn.pdf
- Mediawijs. (2022, 05 05). *Wat is het mediawijs competentiemodel?* Opgehaald van <https://www.mediawijs.be/nl/competentiemodel>
- Mediawijs. (2022, 05 05). *Wat is mediawijsheid?* Opgehaald van www.mediawijs.be: <https://www.mediawijs.be/nl/artikels/wat-mediawijsheid>
- (sd). *Mediawijs competentiemodel*. Mediawijs, <https://www.mediawijs.be/nl/competentiemodel>.
- (sd). *Model 21ste eeuw vaardigheden*. SLO en Kennisnet, file:///C:/Users/elsde/Downloads/download.htm.
- (sd). *Model Digitale geletterdheid. Handboek digitale geletterdheid*. Kennisnet, <https://www.kennisnet.nl/publicaties/werken-aan-digitale-geletterdheid-van-visie-naar-praktijk/>.
- Redecker, C. (2017). *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu*. , Luxembourg: Publications Office of the European Union,.
- Steunpunt Toetsontwikkeling en Peilingen. (2021). *Peiling Informatieverwerking - en verwerking en ICT in het basisonderwijs 2021*. Leuven: Steunpunt Toetsontwikkeling en Peilingen.
- Steunpunt toetsontwikkeling en peilingen. (2021). *Peiling Kritisch denken, mediawijsheid en problemen oplossen in de derde graad secundair onderwijs 2021*. Leuven: Steunpunt toetsontwikkeling en peilingen.
- Van Droogenbroeck, F. L. (2019). *TALIS 2018 Vlaanderen - Volume I*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Vanwysberghe, H., Joris, G., Waeterloos, C., Arijs, S., Vanden Abeele, M., Ponnet, K., . . . Scheuer, C. (2022). *Onderzoek Apestaartjaren: De digitale leefwereld van kinderen en jongeren*. Gent : Mediaraven.
- Vlaamse regering. (2012, 05 04). *Conceptnota Mediawijsheid*. Opgehaald van www.vlaanderen.be: <https://www.vlaanderen.be/cjm/sites/default/files/2020-02/conceptnota-mediawijsheid.pdf>
- Vlaamse regering. (2018, november 12). *Ontwerp van decreet betreffende de onderwijsdoelen voor de eerste graad van het secundair onderwijs, memorie van toelichting*. Opgehaald van <http://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=1430279>

VLOR. (2012, 06 28). *Conceptnota Mediawijsheid. Advies Vlor*. Opgehaald van www.vlaanderen.be:
<https://www.vlaanderen.be/publicaties/conceptnota-mediawijsheid-advies-vlor>

VLOR. (2022, 02 24). *Onderwijs aan het roer van het digitaal onderwijs- en leerproces, Advies over de relatie tussen onderwijs, de overheid en de Ed-Tech-markt*. Brussel. Opgehaald van het Kenniscentrum Digisprong in het tweejarige project 'Digitale transformatie in het Vlaams onderwijs: hervorming van de ICT teams in scholen' het ICTbeleid op scholen onderzoekt, met de klemtoon op het profiel en de competenties van ICTcoördinatoren